

PLJEVLJA'DA (TAŞLUCA) NÜFUSUN YAPISI

-15. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI VE 16. YÜZYIL-

HATIDŽA ĆAR DRNDA*

Bu çalışmada amaç, 15. yüzyılın ikinci yarısı ve 16. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine dayanarak Pljevlja'nın (Plyevlya)¹ demografik gelişimini ve söz konusu dönemde nüfusun dinsel ve üretimsel yapısını ortaya koymaktır².

Pljevlja, 15. yüzyılın sonlarında³, Dubrovnik'ten İstanbul'a giden önemli ticaret yolu olan Carigrad (İstanbul) karayolunun geçtiği bölgede kurulmuştur⁴. Bu mevki onun, Ortaçağ Bosna Krallığında ve daha sonra Osmanlı Devleti'nde, Adriyatik kıyılarıyla ve Niş ve İstanbul karayolu üzerinden geniş bir ticarî merkezler yelpazesine milletlerarası temasını sağlamıştır. Bu

* Orijentalni Institut u Sarajevu.

¹ Yerel dilde yazımı Pljevlja olup metinde de bu şekliyle kullanılmıştır.

² Bilindiği üzere bir bölge doğrudan Osmanlı idaresine geçtiğinde hemen tahrir tabi tutulur ve buradaki gelir kaynakları tespit edilerek dirlikler olarak askeri sınıfa taksim edilirdi. Bu ilk tahriri daha sonra belli aralıklarla yeni tahrirler izlerdi. Tahrir defterleri mufassal ve icmâl olmak üzere iki çeşittir. Mufassal defterlerde, tahriri yapılan bölgede kaza ve nahiyelerdeki yerleşim birimleri nefis ya da karye statüsünde kaydedilmekte, bu yerleşim birimlerindeki vergi yükümlüsü nüfus ve bu nüfusun ödemekle yükümlü oldukları vergiler ayrı ayrı kaydedilmektedir. Mufassal defterlerinden farklı olarak icmâl defterlerinde haneler ve vergi türleri detaylı olarak kaydedilmemekte, bunların toplam yekunları verilmektedir. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Halil İnalcık, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954; Halil İnalcık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica* II (1954), s.103-129; Hazim Šabanović, *Turski izvori za istoriju Beograda*, knj. I, sv. 1, Istorijski arhiv Beograda, Beograd, 1964; Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Sumarni katastarski popis iz 1455. godine*. Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. I, Sarajevo 1964; Ahmed S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. 3, Sarajevo 1985.

³ 20 Ocak 1448 tarihinde Viyana'da olan Roma kralı Frifrik'in ve 1454 yılında verilmiş olan V. Alfonsa'nın vermiş oldukları Bosna Voyvodası Stipan Kosaça'nın mülkünü tanıyan fermanlarında Bistirica Jupa'sında Kukanj Kalesi zikr edilmekte ancak Pljevlja'dan bahsedilmemektedir. Bu durum, Pljevlja'nın o zamana kadar henüz ne pazar yeri ne de sosyal önemde bir yerleşim olarak kurulmuş olduğunu göstermektedir. Bkz. Marko Vego, "Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosaće", *Most* 19-20, Mostar 1978, 135, 141.

⁴ Bogumil Hrabak, "Prošlost Pljevalja po dubrovačkim dokumentima do početka 17. stoleća", *Istoriski zapisi* 1-2, Cetinje 1955, 1-38. (bundan sonra: B. Hrabak, "Prošlost Pljevalja" şeklinde yazılacaktır).

şartlar, Pljevlja'ya gerek kentleşme ve gerek demografik açıdan sürekli bir olumlu gelişim olanağı tanımıştır.

Nüfusun Demografik Gelişimi ve Dinsel Yapı

Pljevlja, Osmanlı Devleti bünyesine en geç, Bosna beylerinden Herceg Stipan Kosaça'nın idaresinde olan doğu bölgelerin kesin olarak fethedildiği 1465'te girmiştir. Yeni sosyal şartlar altında bu yerleşim birimine, yeni hukuk sistemi ve onun kurallarına uygun olarak muamele edilmiştir. Hersek sancağındaki yerleşim birimlerinin ve buralardaki vergi yükümlüsü nüfusun 1468/69 tarihli bilinen en erken tahririnde⁵ bu yerleşim birimi için iki isim belirlemektedir: Pljevlja nâm-ı diğēr Taşluca. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti çerçevesinde Pljevlja'yı konu alan yayınlanmış bazı çalışmalar bulunmaktadır⁶. Bundan dolayı bu çalışmada söz konusu dönemde sadece nüfus ele alınacaktır.

1468/69 tarihli tahrir defterine göre bu yerleşim biriminde 72 gayrimüslim hane ve 23 mücerred bulunmaktaydı⁷. Yeni bir toplumsal sistemin kurulmasından hemen sonra kaydedilen bu nüfus miktarına bakarak, bu yerleşim biriminin oldukça iyi iskan edilmiş olduğu söylenebilir. Defter icmâl olduğundan, nüfus ile ilgili özelliklerden bahsetmek mümkün değildir. Ancak 1477 tarihli Hersek Sancağı Mufassal Tahrir Defterinde daha detaylı bilgiler bulunmaktadır ve bu bilgiler esas alınarak buradaki nüfus hakkında daha çok şey söylenebilir. Bu defterdeki kayıtlara göre Taşluca'da 101 gayrimüslim hane ve 12 mücerred bulunmaktaydı⁸. Hersek İli'ni oluşturan topraklarda Bosna Kilisesi mensuplarının yaşadıkları bilinmektedir. Bu konuda, bir zamanlar buralarda yaşamış olan Boşnan'ların mezar anıtları olan *stečak* (stečak)lar da şahitlik etmektedir⁹. Zaman içinde büyük ölçüde yok edilmişse de mevcut stečaklar bugün eski Bosna Krallığının hudutlarının ve bir zamanlar Boşnanların yaşadığı bölgenin simgesi halindedir. Taşluca'daki nüfusu da bu bilgi bağlamında değerlendirmek gerekir.

⁵ İstanbul, Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları No 0-76.

⁶ Bogumil Hrabak'ın yukarıda adı geçen eserleri; Milan Vasić, Gradovi pod turskom vlašću, *Istorija Crne Gore, knj. III, tom I*, Titograd, 1975.; Enes Pelidija- Behija Zlatar, *Pljevlja i okolina u prvom stoljećima osmansko-turske vlasti*, Pljevlja 1988.; Mustafa Pijalović, *Pljevlja sa okolinom u prošlosti i sadašnjosti*, Sarajevo 1997.

⁷ İstanbul, Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları No 0-76, s. 72.

⁸ İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Tapu Defter (TD) No 5. Bu defterin Boşnaça'ya çevirisi ve değerlendirmesi Ahmed Aličić tarafından yapılmıştır: Ahmed Aličić, *Poimenični popis sandžaka, vilajeta Hercegovine*, OIS, Sarajevo 1985.

⁹ Pljevlja ve çevresindeki stečaklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Šefik Bešliagić, *Stečci-kultura i umjetnost*, "Veselin Masleša", Sarajevo 1982, 103, 297, 469, 569, 574.

Ödedikleri vergilerden nüfusun tarım ve hayvancılıkla meşgul oldukları söylenebilir. Buğday, arpa, çavdar, yulaf ve darı yetiştiriyorlardı. Endüstriyel bitkilerden keten yetiştiriyorlar ve ayrıca arıcılıkla ve bal üretimiyle uğraşıyorlardı. Yoğun bir pazar trafiği vardı; bunu ödedikleri 3.100 akçe-lik bac-ı bazar vergisi de göstermektedir¹⁰. Bu vergi miktarı, yeni toplumsal şartlarda da bu pazarda ticarî değişimin yoğunluğuna işaret etmektedir. Pazardaki alış-veriş yoğunluğu hakkında başkaca bilgi bulunmamaktadır, ancak yerli ziraî ve hayvansal ürünlerle yeterince ticaret yapıldığı muhakkaktır.

Dubrovnik arşiv kaynakları, Pljevlja'dan gençlerin Dubrovnik'de Dubrovnikli zanaat sahiplerinden ve tüccarlarından eğitim aldıklarını ve onlarla iş anlaşmaları yaptıklarını göstermektedir. Pljevljali Vukelja Vukçič ve Radosav, Dubrovnikli tüccar Marko Cvyetkov Turčinovič'den eğitim almışlar ve eğitim tamamlandığında onunla ticaret anlaşması yapmışlardır. Bu iş düzenlemesinde Pljevljali gençler ortaya 90, ustaları olan Dubrovnikli tüccar 66 duka koymuştur¹¹. Bu, Osmanlılardan önce Pljevlja ile Dubrovnik arasında geleneksel olan ticarî bağın devamlılığını gösteren örneklerden biri olarak görülebilir. Osmanlı idaresinin başlarından itibaren yerel tacirler tedricen bağımsız hale gelmektedirler. Dubrovnik noter defterlerinde daimi iş ilişkileri kayıtlıdır, nitekim Pljevljali tacirlerin borçları 25 dukadan daha fazla değildir¹². Bu zamana kadar ihraç ettikleri crvac (kumaş boyası olarak kullanılan kırmızı bir maden) yanında, Dubrovnikliler Pljevlja'dan deri ihraç ediyorlardı¹³. Dubrovnikli tüccar Civan Prinçinovič'e 1475'de Pljevlja'dan 1.270 litre crvac sipariş edilmişti. Prinçinovič'in kendisi de mal almak ve bu önemli metayı ihraç etmek üzere sık sık Pljevlja'da konaklamakta idi¹⁴.

1477 yılında kaydedilmiş olan nüfus arasında Radica adında bir neccâr kayıtlıdır, nüfusun geri kalanının meslekleri ise yazılmamıştır.

Nüfus arasında askerî statüde iki şahıs bulunmaktadır. Bunlar Radosav ve Radivoy adında iki voynuktur. Bunlardan 23 parça toprak alınarak burada bir şehir yapmaya başlanılmış, alınan topraklarına bedel olarak kendi-

¹⁰ BOA, TD. 5, 131.

¹¹ Bogumil Hrabak, "Prošlost Pljevalja po dubrovačkim dokumentima do početka XVII stoleća", *Istoriski zapisi*, knj. XI, sv. 1-2, Cetinje 1955, 27, 28. (bundan sonra: B. Hrabak, "Prošlost Pljevalja").

¹² B. Hrabak, "Prošlost Pljevalja", 26-27.

¹³ BOA, TD.5, 131.

¹⁴ B. Hrabak, "Prošlost Pljevalja", 22-23.

lerine Spratna köyünde 25 parça toprak verilmiştir¹⁵. Büyük ihtimalle, görevleri gereği bu yerleşim biriminde yerleşmiş olan idari görevlilerin oturacakları evler bina edilmiştir. Burada voyvoda, subaşı ve nahiyenin diğer görevlileri bulunuyordu. Nitekim, muayyen bir süre için bu yerleşim birimi önemli bir kentsel gelişim yaşamamıştır.

1499 tarihli tahrir defterinde yer alan bilgilere göre Taşluca pazarında¹⁶ 3 gayrimüslim bive, 1 müslim ve 120 gayrimüslim hane bulunmakta idi¹⁷.

Taşluca pazarındaki nüfus ile ilgili yeni bilgiler 1519 yılına aittir. Bu tarihte Taşluca pazarında 130 gayrimüslim ve 20 Müslim hane kayıtlıdır¹⁸. Bu defter icmâl olduğundan kayıtlı nüfus hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Pljevlja'nın kuruluşu 1477 yılında başlamış olmakla birlikte, 1519 tarihli tahrir defteri kayıtları bu yerleşim yerinin varlığını hâlâ pazar statüsünde devam ettirdiğini göstermektedir.

Hersek sancağının 1530 tarihli mufassal tahrir defterine göre Taşluca pazarı nâm-ı diğer Pljevlja 5 mahalleden oluşmaktadır. Strahinya Radaşin Mahallesi'nde 29 gayrimüslim hane kayıtlıdır¹⁹. Adı geçen Strahinya, kendi adını taşıyan bu mahallenin sakinlerinden biri idi. Bu mahallede ve diğer mahallelerde nüfusun çoğunluğu baştine tasarruf ediyordu.

Cvitko Marko Mahallesi'nde 23 gayrimüslim ve 1 Müslim hane sakinidi²⁰. Adı geçen Cvitko mahallenin sakinlerinden biri idi. Bu mahalle sakinlerinden biri çift tasarruf eden Şirmerd'di.

Radica veled-i Stefin Mahallesi'nde 24 gayrimüslim ve 2 Müslim hane kayıtlıdır²¹. Müslim hanelerin reisleri Yusuf, doşlac, Ferhad veled-i Yusuf ve Mehmed veled-i Todor idi. Bunlar baştine değil, sadece hisse-i çift tasarruf ediyorlardı ve 9 akçe değerinde indirim yapılmış bir yekun ödüyorlardı.

Vukiç veled-i Pribil Mahallesi'nde 28 Gayrimüslim ve 1 Müslim hane sakinidi²². Bojidar'ın baştinesini, bive Olivera, Radonye'nin baştinesini kızları Marica ve Mana, Vukiç'in baştinesini bive Cvitava tasarruf ediyorlardı. Bun-

¹⁵ B. Hrabak, "Prošlost Pljevalja", 22-23.

¹⁶ Bu bazar Kukanj nahiyesinde sadece bazar-ı Taşluca adıyla kayıtlıdır.

¹⁷ BOA, TD 697, 8.

¹⁸ BOA, TD 76, (Saraybosna Şarkiyat Enstitüsündeki Fotokopisi, No: 95), 5 b.

¹⁹ BOA, TD No. 22997, 26.

²⁰ BOA, TD No. 22997, 26.

²¹ BOA, TD No. 22997, 26-27.

²² BOA, TD No. 22997, 27.

lar şer'î hukuka uygun olarak hak sahibi idiler ve kendilerine hane reisleri olarak muamele ediliyordu²³. Müslüman hanenin reisi Mehmed veled-i Ali idi²⁴.

Radivoy veled-i Radonye Mahallesi'nde 22 gayrimüslim hane kayıtlı idi²⁵.

Yerleşimde toplam 131 hane vardı. Bunun 126'sı gayrimüslim ve 5'i Müslim hane idi. Toplam vergi miktarı 12.202 akçe idi. Daha önceki döneme nazaran bu yerleşimdeki demografik harekette durgunluk görmekteyiz. Bu durumun sebebi kesin olarak söylenemez. Muhtemelen Sultan I. Süleyman'ın (1520-1566) saltanatının ilk on yılında Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve yeni şehir yerleşimlerinin kurulmasıyla, önceden kurulmuş olan şehir yerleşimlerindeki zanaat sahibi Müslüman nüfus, yeni yerleşimlerde ekonominin temelini atılması ve bu anlamda yerli nüfusun eğitilmesi amacıyla oralara göçmüş ve yerleşmiştir.

Pazar ile ilgili vergi kalemlerinden nüfusun başlıca uğraşının ziraat üretimi ve sonra yerel ham ve üretilmiş maddelere dayalı ticaret olduğu görülmektedir. En büyük vergi kalemini 5.800 akçe ile niyabet ve bac-ı bazar geliri oluşturmaktaydı. Kovan, arpa, yulaf, çavdar ve kapluca gelirinin toplam yekunu 1.942 akçe idi. Ayrıca bostandan 258 akçe, baldan 90 akçe, 6 asiyab ve 1 dokuma tezgahından 195 akçe ve ketenden 163 akçe gelir kaydedilmiştir²⁶. Evlerde yapılan yün ve keten üretimi yerel ihtiyaçları karşılıyordu ve aynı zamanda bölgesel alanın dışındaki diğer yerleşimlere de ticarî bir meta olarak ihraç ediliyordu.

Pljevlja'nın nüfusu hakkında yeni bilgiler 16. yüzyılın 70'li yıllarından gelmektedir. Osmanlı Devleti, Taşluca'yı Hersek sancağının idarî merkezi olarak yerleştirme eğilimini çoktan göstermiştir. Bu amaçla, Hersek sancağı beği Hüseyin Bey, 1567 Martından 1569 Martına kadar süren görevi sırasında burada bir cami ve aynı zamanda bir yerleşim birimine İslâmî-şarkî tipte kent yerleşimi karakteri ve görüntüsü veren bir dizi başka binalar yaptırmıştır²⁷. Caminin yapılması ve Müslüman mahallelerin kurulmasıyla bir pazar yerleşimi olan Taşluca, daha üst seviyede bir yerleşime geçmek, kasa-

²³ BOA, TD No. 22997, 7.

²⁴ BOA, TD No. 22997, 7.

²⁵ BOA, TD No. 22997, 7.

²⁶ BOA, TD No. 22997, 7.

²⁷ Toma Popović, "Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku", *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF) br. XVI-XVII/1966-67*, Sarajevo, 1970, 97.

ba statüsüne erişmek için gerekli şartları elde etmiştir²⁸. Taşluca'nın kasaba statüsünde bir yerleşim olmasıyla birlikte, buradaki nüfus da muaf kategorisine ulaşmış oldu, böylece raiyyet rüsumu ödemiyecekti. Şehir nüfusu, raiyyet rüsumu ödemiyordu, çünkü zanaat ve ticaret gibi kentsel üretim faaliyetleri ile meşguldü ve gerektiğinde askerî seferlere katılıyordu. Kasaba ahalisi toprak ektiği takdirde, Osmanlı Devleti'nin diğer kasabalarında olduğu gibi toprak mutasarrıfına kanunla öngörölmüş bir miktar vergi ödüyordu. Taşluca'yı kasaba statüsüne yükselten ve ahalisini muaf statüsüne eriştiren bu hukukî düzenleme 1570 tarihli mufassal tahrir defterinde kısaca kaydedilmiştir²⁹.

Söz konusu kaynağa göre Taşluca kasabasında, bu tahririn yapıldığı sırasında Diyarbekir sancak beğliği görevini ifa etmekte olan Hüseyin Paşa'nın camisi yanında "Mahalle-i Hüseyin Paşa mir-mirân-ı Vilâyet-i Diyarbekir" adıyla bir mahalle oluşmuştur³⁰. Bu mahallede 52 hane meskündür. Mahallede ilk sırada söz konusu caminin görevlileri kaydedilmiştir: Mevlana Cafer veled-i Hasan, hatib ve imam, Hüdaverdi veled-i Abdullah, müezzin ve Kâtib Pervana veled-i Haydar³¹. Mahallede Musa adında bir de sûfi kayıtlıdır. Babasının adı Abdullah'dır, bu da onun yerli nüfus ahfadından olduğunu düşündürmektedir. Cami görevlilerinden biri olup olmadığını bilmiyoruz. İslâmî mimarî kurallarına ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak caminin yanında veya caminin bulunduğu alana ilk eğitimin verildiği bir müessesesi) mekteb yapıldı. Daha sonraki dönemden bir bilgi, bu cami ile beraber böyle bir müessesenin bina edilmiş olduğunu ve ilk andan itibaren bu müessesenin faaliyet gösterdiğini söylemektedir.

Bu ve diğer mahallelerdeki nüfus kendi isimleri ve babalarının isimleriyle belirtilmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde Hüseyin Paşa Mahallesi'ndeki bazı kimselerin ilk nesil Müslümanlar oldukları farkedilmektedir. Babalarının isimleri Gayrimüslim isimlerdir ya da Abdullah ismi ile ifade edilmiştir. Misal: Hasan veled-i Milaşin, Pervane veled-i Biluş, İlyas Tulıç ya da İbra-

²⁸ Yerleşim birimlerinin sınıflandırılması ve gelişim dereceleri hakkında bkz: Adem Handžić, "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću (uloga države i vakufa)", *POF*, XXV/1975, Sarajevo 1977, 133-169.

²⁹ BOA, TD 654, 40a. Bu Hersek sancağının, vergi yükümlüsü nüfusun tek tek kaydedildiği ve yerleşim birimlerinin hukukî statüleri ile yazıldığı mufassal bir tahrir defteridir.

³⁰ BOA, TD 654, 40a.

³¹ BOA, TD 654, 40a.

him veled-i Abdullah³². Bu mahallede baba ismi Abdullah olan 5 hane reisi kayıtlıdır.

Bazı isimlerin yanında meslekleri de yazılmıştır. Bu mahallede 2 terzi, 9 tabbak, 4 neccar, 2 tacir, 1 serraç, 1 mutabcı ve 4 kâtib kaydedilmiştir. Kâtiplerden birinin Hüseyin Paşa Vakfı'nın kâtibi olduğu anlaşılmaktadır. Diğerlerinin çalıştıkları yerlerden ise emin değiliz. Ancak bunların, okuma yazma bilmeyenlerin çeşitli yazışmalarını yapmak üzere özel dükkanlarda faaliyet gösterme olasılıkları bulunmaktadır. Bu, bugün noterlerin ve tercüme bürolarının üstlenmiş oldukları türden bir faaliyettir.

Söz konusu zamana kadar Taşluca'da kurulmuş olan diğer mahalle, Hüseyin Paşa Vakfı'nın mütevellisi Mustafa Bey'in adını taşıyan mahalledir. Mustafa Bey, bu kasabanın tahriri zamanında kendi adını taşıyan mahallenin sakinlerinden biri idi. Mahallenin etrafında geliştiği bir cami yaptırdı. Caminin yakınında, Müslüman çocukların din, okuma yazma ve ahlak dersleri aldıkları bir de mektep yaptırdı. Hüseyin Paşa Camii'nin vakıfnamesi gibi bu caminin vakıfnamesinin de şimdiye kadar bulunmamış olması sebebiyle bunların ne içeriğini biliyoruz ve ne de bu ilk eğitim müesseselerinde eğitim programlarının içeriği hakkında konuşabiliriz. Sadece söz konusu defterde bulunan bu özet bilgiler onların varlığına işaret ediyor. Burada, bu bölgelere Osmanlıların getirmiş oldukları bir eğitim müessesesi olan muallimhane ya da mekteb vardı. Ailelerinin mal varlığında bakılmaksızın tüm Müslüman çocuklar burada ücretsiz ilk okul eğitimi alıyordu. Bu eğitim düzeyi vakfa ve vakıf şartlarına dayanıyordu.

Mahalle-i Mustafa Beğ'de cami görevlileri Mehmed Halife, müezzin ve Timur veled-i Yusuf, kayyum kayıtlıdır. Ali veled-i Mehmed mektebhanede halife idi³³.

İdarî görevliler arasında zaim Cafer Beğ veled-i Mahmud, Çavuş Perwane veled-i Ali, Sipahi Mustafa, daha önce adı geçen müteveli ve Ali veled-i Mehmed Subaşı'nın adları zikredilmektedir.

Zanaat sahipleri arasında 1 kasab, 1 çizmecı, 1 serraç, 2 bina ustası ve 1 hallaç yazılmıştır. Mahmud veled-i Abdullah, kâtip olarak zikredilmektedir. Muhtemelen söz konusu caminin vakfının kâtibidir. Yusuf veled-i Abdullah'ın nev Müslim olduğu kayıtlıdır. Bu mahallede dört hane reisinin baba

³² BOA, TD 654, 40b.

³³ BOA, TD 654, 40b.

isimleri daha Abdullah'tır, bu da bunların ilk nesilden muhtediler olduğu anlamına gelmektedir.

Taşluca kasabasında diğer bir mahalle, Mahalle-i Muslihuddin Ser-bazar'dı³⁴. Bu Muslihuddin veled-i Abdullah, Taşluca kasabasının ser-bazarı ya da kethüda-yı kasaba idi ve tahrir sırasında mahallenin sakinlerinden biri idi³⁵. Babasının adı dikkate alındığında Muslihuddin yerel halktı. Yerel idare yapısında önemli bir pozisyona sahipti³⁶. Bu mahallede 31 hane bulunuyordu. Bazı sakinlerin isimlerinin yanında meşgul oldukları meslekler de yazılıdır. Buna göre mahallede 6 tabbak kayıtlıdır, Hasan veled-i Vukac terzi idi, Mehmed veled-i Ahmed ve Hüseyin veled-i Yusuf demircilerdi, Pervane veled-i İskender serracı ve Mustafa veled-i İskender muhızır görevini üstlenmişti. Taşluca ahalisine mahkeme kararlarını getiriyordu, bu da her ne kadar söz konusu yılda Taşluca'dan bağımsız bir kadılık olarak bahsedilmese de burada başta kadının bulunduğu bir mahkeme organizasyonunun bulunduğunu göstermektedir. Bu tarihte Taşluca, Priyepolye (Prijeplje) kadılığına tâbi olarak zikredilmektedir, ancak Taşluca'da muhtemelen kadının naibi bulunuyordu ve kendisine verilen yargı görevini yerine getiriyordu.

Kasaba ahali kendi ihtiyaçları için toprak ettikleri takdirde toprak mutasarrıfına öşr ödüyor ve ayrıca 6 akçe değerinde resm-i duhan veriyorlardı³⁷.

Çehotina ve Vrh Breznica nehirlerinde Taşluca ahalisinden bazısının asiyabları ve battaniye ve kaba kumaş dokuma tezgahları vardı. Bunların kullanımı için kanunla belirlenmiş bir vergi ödemekteydiler³⁸.

Taşluca kasabasının yakınında Çaşnigir İsmail'in zemininden bir parça zemin, yaylak ve kışlaklarıyla, çayır, orman ve Vrh Breznica nehrindeki asiyablarıyla Vrh Breznica adında bir çiftlik Hüseyin Paşa'nın tasarrufunda idi³⁹. Hüseyin Paşa vakfının yakınında Dobralı Lug adıyla bir mezraa, Kobaşka nehrinde, mutasarrıfına maktu vergi belirlenen değirmenler bulu-

³⁴ BOA, TD 654, 41a.

³⁵ BOA, TD 654, 41a.

³⁶ Yerel idareler hakkında detaylı bilgi için bkz. Dušana Bojanić-Lukač i Suzana Đorđević, "Razvoj lokalne gradske uprave na Balkanu od 15. do 19. veka", Poseban otisak iz zbornika *Gradska kultura na Balkanu (XV-XIX vek)* Posebna izdanja Balkanološkog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. 20, *Gradska kultura na Balkanu-1*, Beograd 1984., 59-81.

³⁷ BOA, TD 654, 41b.

³⁸ BOA, TD 654, 41b.

³⁹ BOA, TD 654, 41b.

nuyordu⁴⁰. Kasaba civarında kale mustahfızları bir kısım arazi ve Çehotine ve Vrh Breznica nehirlerinde değirmenler tasarruf ediyorlardı.

Taşluca kasabasının gayrimüslim nüfusu, Cemaat-i Knez Kara Petar veled-i Radosav mevkinde meskûndular. Bu cemaatte 5'i Müslüman 58 hane kayıtlıdır⁴¹. Hepsi baştine tasarruf ediyorlardı. Bu Gayrimüslim cemaat içinde primiçur Radosav veled-i Cure bulunuyordu. Knez Petar ise aile fertleriyle birlikte başka bir yerde yaşıyordu. Onun söz konusu primiçur Radosav'ın oğlu olması muhtemeldir.

Bu cemaatin ahalişi Taşluca kasabasının hemen yakınında ekilebilir topraklara sahipti: Otlak ve çayırta Mezra-i Savar, orman ve otlak ile An-Mezra-i Bara, kasaba sınırlarında bulunan Sveta Mariya Kilisesi yakınlarında bir zemin⁴².

Taşluca kasabası sınırları dahilinde Gorna Pença adında bir mezraa bulunuyordu. Bu mezrada 9 gayrimüslim ve 1 Müslim toplam 10 hane meskûndü⁴³. Hepsi baştine tasarruf ediyordu.

Taşluca kasabası yakınında Sveta Troyica Manastırı bulunuyordu. Bu manastır, ilk defa 1570 yılında Pljevlja bazarını içeren tahrir defterlerinde zikr edilmektedir⁴⁴. Kilise görevlilerinin kendi toprakları vardı ve Osmanlı devletine herhangi bir vergi ödemiyorlardı⁴⁵. Manastırın başı Stipan ve adı geçen kilisenin diğer din adamları Moçevine mezrasında bir zemin, sonra Crvište ve Lotar mezralarında yazlık ve kışlık otlaklar, çayır ve ormanla birlikte bir kısım arazi tasarruf ediyorlardı⁴⁶. Bu arazide baştine tasarruf eden 5 hane kaydedilmiştir. Bu baştine sahiplerinden biri Taşluca'nın gayrimüslim ahalişi ve Osmanlı Devleti'nin idarî organları arasında mümessil görevi üstlenen Knez Kara Petar veled-i Radosav idi⁴⁷. Kasaba'nın kethüdası ile benzer bir role sahipti. Burada ayrıca Radosav'ın diğer oğulları Yure Stipan ve Branko ile Ivan veled-i Stipan ve Petar veled-i Bulaşin kayıtlı idi.

⁴⁰ BOA, TD 654, 42a.

⁴¹ BOA, TD 654, 42b, 43a.

⁴² BOA, TD 654, 43a.

⁴³ BOA, TD 654, 43b.

⁴⁴ BOA, TD 654, 41b, 43b.

⁴⁵ Fehim Bajraktarević, *Turski dokumenti manastira sv. Trojice kod Plevelja*, SKA, Spomenik LXXIX, Sarajevo 1935.

⁴⁶ TD 654, 43b.

⁴⁷ Knez müessesesi yerel kökenlidir ve Osmanlı Devleti idaresi bu ifadeyi daha önceki hukuk sisteminden almıştır. Bkz: B. Hrabak, "Prošlost Pljevalja", 34, 35.

Bu kayıtlar, bu toprakları geniş anlamda bir ailenin, oğulları ve torunlarıyla bir babanın tasarruf ettiği intibamı bırakmaktadır.

Taşluca kasabası dahilinde iki kilisenin bulunduğu görülmektedir: Sveta Mariya ve Sveta Trojica kiliseleri. Bunların topraklarını Knez Petar cemaati tasarruf etmektedir⁴⁸.

Taşluca kasabasında kayıtlı gayrimüslim nüfusun isimleri genellikle hayvan isimleri ile bağlantılıdır: Vuk veled-i Vukosav, Vukila, Ivan veled-i Vukdrag, Radosav veled-i Vuk, Dobrovac veled-i Vukac. Ya da bugün Katolik nüfusun kullandığı isimlerdir: Ivan veled-i Stipan, Radivoy veled-i Marinko, Ivan Matiyaş, Paval veled-i Radivoy, Yuro Stipan, Vuk veled-i Vladislav vb...

16. yüzyılın 90'lı yıllarında Taşluca kasabasında sadece 3 mahalle kayıtlıdır: Mahalle-i Cami-i Şerif-i Hüseyin-Paşa⁴⁹, Mahalle-i Ahmed veled-i İlyas ve Cemaat-i Gebran⁵⁰.

Mahalle-i Cami-i Şerif-i Hüseyin-Paşa'da 79 hane kayıtlıdır. İlk olarak cami görevlileri ve sonra mektep muallimi ile onun yardımcısı kaydedilmiştir: Muslihuddin Halife hatib idi, Mehmed müezzin ve Hacı Kasım kayyumdu⁵¹. Hoca Nezir veled-i Osman ve Hoca Nezir veled-i Sefer bu mahallede yaşıyorlardı.

Kethüda Mustafa veled-i Abdullah bu mahallede sakindi⁵². Bu çalışmada kullandığımız kaynaklar, şehir idaresinin başında her zaman bu yerleşimin yerli halkından birilerinin, dolayısıyla şehrin doğasını ve ihtiyaçlarını en iyi bilen kimselerin bulunduğunu göstermektedir.

Mahalledeki bazı hanelerin isimlerinin yanına meslekleri de kaydedilmiştir. Buna göre 4 bina ustası bulunmaktadır: 3 dülger ve 1 neccar. Diğer meslekler şöyledir: 2 tabbak, 2 tüccar, 1 serraç, 1 kürkçü, 1 mutabcı, 2 demirci ve 1 çizmeci.

Bu mahalle de 11 Abdullah oğlu kayıtlıdır ki bu da onların ilk nesil Müslümanlar olduğunu göstermektedir.

⁴⁸ TD 654, 43b.

⁴⁹ 1585 yılında Hersek sancağı tahrir edilirken Hüseyin Paşa Bagdad Mirmiranı görevini ifa ediyordu.

⁵⁰ Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi, TD 484(7), (Saraybosna Şarkiyat Enstitüsündeki Fotokopisi, No: 227), 194, 195.

⁵¹ TD 484(7), 194a.

⁵² TD 484(7), 194a.

Mahalle-i Ahmed veled-i İlyas'da 40 hane kayıtlıdır⁵³. Ahmed veled-i İlyas, adını taşıyan bu mahallenin sakinlerinden biri idi. Muhtemelen idarî organlara karşı mahallenin temsilcisi idi. Mahallede 1 tabbakdan başka meslek kayıtlı değildir.

Mahalle-i Gebran'da 56 hane meskûndü⁵⁴. 50 hane Gayrimüslim ve 6 hane Müslimdi. Hepsi baştine tasarruf ediyordu. Buradaki sakinlerden biri kuyumcu Mihaylo veled-i Pavko idi⁵⁵. Nitekim, Taşluca'nın bu bölgesinde nüfusun başlıca uğraşı tarım ve küçük baş hayvan yetiştiriciliği idi. Daha önce bahsettiğimiz tahıl ürünlerini yetiştiriyorlardı.

Bir önceki dönemden kayıtlı isimleri takip ettiğimizde bu bölgeye yeni ahalinin geldiği anlaşılmaktadır.

Bu bölgede Hüseyin Paşa Vakfı'nın bazı toprak parselleri bulunuyor⁵⁶. Burada Troyica Kilisesi'nin din adamları kaba kumaş dokumak için iki tezgah tasarruf ediyorlardı ve Andriya ve Paval evlad-ı Radosav'ın iki değirmeni vardı.

Bu kasabadan toplam vergi geliri 6.375 akçe idi⁵⁷. 2.500 akçe ile en büyük miktarı oluşturan vergi kalemleri bac-ı bazar, resm-i arus, bad-ı heva ve resm-i agnam idi. Bu vergiler bir arada hesaplandığından bunların münferit olarak değerlerini söylemek mümkün değildir.

Kasabanın adı geçen mahallelerinin toplam nüfusu 175 hanedir. Zikredilen bilgiler Taşluca hakkında sıkıntılı bir tasvir sunmaktadırlar. Bir önceki döneme göre nüfusta bir düşüş hissedilmektedir. Bunun sebebi muhtemelen 1582, 1584 ve 1585 yıllarında Hersek sancağında büyük miktarda insan ölümlerine sebep olan vebadır⁵⁸. Bu durum sadece nüfusun önemli ölçüde azalmasına değil, aynı zamanda muayyen bir zaman her alanda gelişimin yavaşlamasına sebep olmuştur. Bu durum Hersek sancağının diğer yerleşim birimlerinde de farkedilmektedir. Bu yerleşim birimi ve nüfusu için istikrarın sağlanması ve daha önceki gelişim düzeyinin yeniden kurul-

⁵³ TD 484(7), 194b, 195a.

⁵⁴ TD 484(7), 195a, 196a.

⁵⁵ Bu zanaat faaliyeti Pljevlja'da kendi geleneğine sahipti. Bkz: B. Hrabak, "Prošlost Pljevalja", 15.

⁵⁶ TD 484(7), 196b.

⁵⁷ TD 484(7), 196b.

⁵⁸ 16. yüzyılın 80'li yıllarının ortalarında Bosna ve Hersek sancaklarında vebadan takriben 200.000 kişi ölmüş ve bu kara ölüm ortalığı kasıp kavurmuştur. Bu konuda bkz. B. Hrabak, "Kuga u balkanskim zemljama pod Turcima od 1450. do 1600. godine", *Istorijski glasnik*, br. 1-2, Cetinje 1957; Bogumil Hrabak, "Urbani, privredni i vojno-upravni rast Mostara (1450-1700)", *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine I SANU*, Institut za istoriju, Beograd 1995,141,142.

ması için zamana ihtiyaç vardı. Pljevlja geniş bir coğrafi bölgenin idarî merkezi olduğundan bu iyileşme ve düzelme faaliyetleri hızlanacaktır.

Taşluca'nın, Hersek sancağının idarî merkezi Foča'dan buraya taşındığı 16. yüzyılın son on yıllarında hızlı bir ekonomik ve demografik gelişim yaşaması beklenebilirse de, kaynaklardaki bilgiler daha farklı bir tasvirde ve daha farklı bir ekonomik ve demografik gelişimden bahsetmektedirler⁵⁹.

Demografik gelişim söz konusu olduğunda, yukarıdaki rakamlar, belirtilmiş zaman aralığında, Taşluca nüfusunun gerçek sayısını vermez. Bu sayı sadece vergi yükümlüsü nüfusu vermektedir, devlete karşı böyle bir sorumluluğu olmayanlar bu rakam içinde yer almazlar. Velhasıl, Taşluca nüfusunun gerçek sayısı, kayıtlı olan sayının verdiği kadar çok daha büyük olmalıydı.

Sonuç olarak coğrafi konumu ve doğal olanakları göz önüne alındığında Taşluca'nın önemli bir kentsel, demografik ve ekonomik gelişim yaşamadığı söylenebilir. Hersek sancağının idarî merkezi olmasına rağmen Taşluca, 16. yüzyılın sonuna kadar mütevazı bir kent ve ortalama bir nüfusa sahip küçük bir kasaba idi.

Tablo: 15. ve 16. Yüzyıllarda Pljevlja-Taşluca

Yıl	Gayrimüslim Hane	Müslim Hane	Yekun Hane
1468/9	72	-	72
1477	101	-	101
1499	123	1	124
1519	130	20	150
1530	126	5	131
1570	69	129	198
1585	50	125	175

⁵⁹ T. Popović, "Kada je središte hercegovačkog sandžaka premešteno iz Foče u Pljevlje", *POF*, X-XI/1960-61, Sarajevo 1961, 267-271; Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk*, Sarajevo 1982, 47.

BİBLİYOGRAFYA

- İstanbul, Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları No: 0-76
 İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA): TD.5
 TD 697
 TD 76
 TD 22997
 TD 654
- Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi, TD 484(7)
- Aličić, Ahmed *Poimenični popis sandžaka, vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. 3, Sarajevo 1985.
- Bajraktarević, Fehim, *Turski dokumenti manastira sv. Trojice kod Plevelja*, SKA, Spomenik LXXIX, Sarajevo 1935.
- Bešliagić, Šefik, *Stečci-kultura i umjetnost*, "Veselin Masleša", Sarajevo 1982.
- Bojanić-Lukač, Dušanka - Suzana Đorđević, "Razvoj lokalne gradske uprave na Balkanu od 15. do 19. veka", Poseban otisak iz zbornika *Gradska kultura na Balkanu (XV-XIX vek) Posebna izdanja Balkanološkog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. 20, Gradska kultura na Balkanu-1*, Beograd 1984.
- Handžić, Adem "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću (uloga države i vakufa)", *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)* br. XXV/1975, Sarajevo 1977.
- Hrabak, Bogumil, "Kuga u balkanskim zemljama pod Turcima od 1450. do 1600. godine", *Istorijski glasnik*, br. 1-2, Cetinje 1957.
- Hrabak, Bogumil, "Urbani, privredni i vojno-upravni rast Mostara (1450-1700)", *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine 1 SANU*, Institut za istoriju, Beograd 1995.
- Hrabak, Bogumil, "Prošlost Pljevalja po dubrovačkim dokumentima do početka XVII stoleća", *Istorijski zapisi*, knj. XI, sv. 1-2, Cetinje 1955.
- Hrabak, Bogumil, "Prošlost Pljevalja po dubrovačkim dokumentima do početka 17. stoleća", *Istorijski zapisi 1-2*, Cetinje 1955.
- İnalçık, Halil, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

- Vego, Makro, "Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače", Most 19-20, Mostar 1978.
- Pelidija, Enes - Behija Zlatar, Pljevlja i okolina u prvim stoljećima osmansko-turske vlasti, Pljevlja 1988.; Mustafa Pijalović, Pljevlja sa okolinom u prošlosti i sadašnjosti, Sarajevo 1997.
- Popović, T., "Kada je središte hercegovačkog sandžaka premešteno iz Foče u Pljevlje", *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)* X-XI/1960-61, Sarajevo 1961.
- Popović, Toma, "Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku", *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)* br. XVI-XVII/1966-67, Sarajevo, 1970.
- Šabanović, Hazim, *Turski izvori za istoriju Beograda*, knj. I, sv. 1, Istorijski arhiv Beograda, Beograd, 1964.
- _____, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Sumarni katastarski popis iz 1455. godine*. Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. 1, Sarajevo 1964.
- _____, *Bosanski Pašaluk*, Sarajevo 1982.
- Vasić, Milan, *Gradovi pod turskom vlašću, Istorija Crne Gore, knj. III, tom I*, Titograd, 1975.